

Metode și procedee specifice de corectare a tulburărilor de articulare a fonemelor vocalice la școlarii mici cu dizabilitate auditivă

Lăcrămioara URSACHE¹

Abstract:

Speech and language communication has different characteristics in hearing impaired persons. This article presents the most important aspects of communication in the hearing impairment context. Specific vowels articulation disorders in children with hearing impairment are discussed. Different methods and procedures used in speech and language therapy are presented: visual aids, dactilems, vocals prolongation, short vocals emission, short vowels emission in open syllables and closed syllables, diphthongs and triphthongs pronunciation. Individual needs are highlighted in a case study report, by choosing the best speech and language therapy methods and procedures when working with persons with hearing impairment.

Key words: vowels articulation, hearing impairments, phonological disorders, coarticulation

Introducere

Dezvoltarea competențelor de comunicare verbală reprezintă unul dintre dezideratele fundamentale ale activității educative și terapeutice a copiilor cu dizabilități auditive. Structurarea limbajului este însă un proces complex, care se realizează în cadrul activităților organizate, necesitând o serie de metode și procedee specifice.

Demutizarea, activitatea complexă de înlăturare a efectelor dizabilității auditive profunde asupra limbajului, cu mijloace psihopedagogice, prin folosirea căilor organice nealterate și pe baza compensării funcționale (Stănică, 1997) vizează însușirea celor trei laturi ale limbajului:

- latura fonetică (articularea fonemelor și a structurilor fonetice specifice limbii române);
- latura lexico-semantică (achiziția de noi unități lexicale din punct de vedere receptiv și expresiv);

–latura morfo-sintactică (utilizarea corectă a regulilor gramaticale).

Particularități ale achiziției vocalelor la copiii în contextul dizabilității auditive

Sistemul vocalic al limbii române este alcătuit dintr-un segment vocalic simplu și unul complex. Cel simplu cuprinde un număr de 7 vocale (a, e, i, o, u, ă, â/î), iar segmentul vocalic complex cuprinde diftongi și triftongi (Anca, 2007).

Vocalele sunt purtătoarele accentului și intonației în limba română iar rezultatele și concluziile studiilor de specialitate, legate de inteligibilitatea pronunției elevilor cu dizabilitate auditivă, scot în evidență ponderea mare pe care o are sistemul vocalic în determinarea inteligibilității vorbirii (Anca, 2007).

Cele mai întâlnite tendințe în pronunția vocalelor la copiii cu dizabilitate auditivă (Anca, 2007), cu precădere la școlarii mici, sunt:

- *tendința de închidere* - manifestată prin articularea unei vocale cu maxilarul inferior foarte apropiat de cel superior;
- *tendința de deschidere* - constă în pronunțarea cu maxilarul inferior cu mult lăsat în jos;
- *tendința de neutralizare* - foarte frecvent întâlnită în pronunția școlarii mici cu dizabilitate auditivă, constă în pronunția nediferențiată a vocalelor prin retragerea limbii spre poziția neutrală.
- *tendința de diftongare* - apare datorită lipsei de coordonare între planul articulator și cel fonator.
- *tendința de alungire a pronunției vocalelor* - este prezentă nu numai în pronunția izolată a vocalelor, ci și atunci când vocalele sunt pronunțate în silabe, cuvinte, propoziții, tulburând raporturile temporale ale pronunției, influențând negativ inteligibilitatea vorbirii.
- *tendința de nazalizare* - cauzată de controlul deficitar al trecerii aerului prin cavitatea nazală.

Detaliind cu exemplificări deficitale fonologice mai sus amintite, tulburările de pronunție ale vocalei „a” întâlnite la școlarii mici cu dizabilitate auditivă pot fi: nazalizarea; pronunția neutrală, când vocala „a” este înlocuită cu „ă”, „e”, „î”; falsetul; pronunția vocalei „a” cu voce stinsă.

În cazul emiterii vocalei „o”, cele mai frecvente tulburări sunt: nazalizarea; „o” se poate pronunța ca „a”, „u”, „iu”; în unele cazuri lipsesc vibrațiile coarziilor vocale.

Dintre tulburările posibile, în pronunțarea vocalei „u”, amintim: în loc

de „u” se poate auzi „o”, „iu”, „v”, „î” etc.; în unele cazuri vocala „u” este pronunțată prea slab sau nazalizată; dacă copilul îngustează prea mult orificiul bilabial, împingând buzele prea mult în afară, în loc de „u” se aude „v”.

Vocala „e” este emisă distorsionată de copiii cu dizabilitate auditivă, aceasta auzindu-se ca un amestec între „e” și „a” sau chiar „î”.

Vocala „i” se pronunță uneori vag, confuz, prea tare sau prea încet, nazalizată, cu tendințe spre „ă”, „e” etc.; alteori se pronunță cu voce de cap (cu o înălțime neadecvată). Atunci când „i” se află la finalul cuvântului de obicei este omis sau prea accentuat pronunțat.

În cazul vocalei „ă”, cele mai frecvente tulburări de pronunție sunt: nazalizarea sau neutralizarea.

În cazul vocalei „â/î” copiii pot pronunța vocala „ă” în loc de „î” deoarece rădăcina limbii nu este suficient de ridicată sau „i” în loc de „î”; se consemnează și fenomenul *nazalizării*.

Analizând procesul de coarticulare a fonemelor vocalice, au fost identificate mult mai multe tipuri de erori fonetice (Neamțu, 2008; Anca, Hațegan, 2008), care au un impact deosebit asupra inteligibilității pronunției școlarii mici cu dizabilitate auditivă.

Dintre acestea amintim:

- *Asimilarea* - împrumutarea unei trăsături articulatorii sau acustice de la un sunet la altul (ca urmare a proximității).
- *Neutralizarea* - suprimarea funcției diferențiative a unei mărci distinctive dintr-un fonem, prin prezența aceleași

mărci la un alt fonem, aflat în aceeași poziție, fonem de care se deosebește doar prin marca articulatorie (Anca, Hațegan, 2008).

– *Asilabizarea* – pierderea vârfului de sonoritate de către vocalele *e, i, o, u* (Neamțu, 2008).

– *Anularea stopului glotal* – are loc atunci când în interiorul unui cuvânt se întâlnesc două vocale în hiat, după prima vocală cu care se finalizează prima silabă, neintervenind pauza silabică.

– *Scurtarea vocalică postconsonantică* – proces fonetic care vizează strict vocala „i” și care constă în pronunțarea acesteia foarte scurt și cu o intensitate sonoră foarte redusă (Neamțu, 2008).

Direcții, proceduri și modalități de intervenție

Pornind de la aspectele teoretice mai sus prezentate, în practica terapeutică cu școlarii mici cu dizabilitate auditivă, pot fi folosite o serie de metode și procedee specifice pentru *emiterea, fixarea, dezvoltarea și automatizarea pronunției* fonemelor vocalice, în vederea atingerii următoarelor obiective:

1. Emiterea corectă a fonemului vocalic izolat.
2. Articularea fonemului vocalic în silabe directe și inverse.
3. Coarticularea vocalei în diferite segmente fonologice, chiar și la nivel de diftongi, triftongi și hiaturi.
4. Asocierea grafem-fonem, imagine-cuvânt.

În condițiile apariției *tulburărilor de articulare*, demersul corectiv-recuperator trebuie reluat/reproiectat cu scopul:

1. Reemiterii vocalelor;

2. Înlăturării nazalizării prin exerciții suplimentare de gimnastică fonoarticulatorie și respiratorie;
3. Corectării substituirii vocalelor prin intensificarea exercițiilor de gimnastică labială, de intuire corectă a vibrațiilor corzilor vocale pentru vocalele desonorizate, de pronunțare a vocalelor în mai multe serii de silabe directe, alternativ.
4. Exersării pronunției corecte a emisiunilor vocalice în structuri lingvistice cu dificultate crescută.

Derularea cu maximă eficiență a procesului de emiterie, fixare, consolidare și automatizare a fonemelor vocalice nu ar fi posibilă fără sprijinul metodelor cu caracter general. Acestea sunt folosite, permanent, atât în cabinetele de terapie specifică de compensare, cât și la clase (ex. de gimnastică fonoarticulatorie, de dezvoltare a auzului fonematic și a atenției auditive, de respirație nonverbală și verbală etc.).

Metodele și procedeele specifice utilizate pentru emiterea corectă a fiecărui fonem vocalic în parte, trebuie să fie adaptate particularităților limbajului școlarii mici cu dizabilitate auditivă, nivelului lor de înțelegere, tulburărilor de pronunție înregistrate atât în planul emiterii izolate, cât și în procesul coarticulator.

Intervenția corectiv - recuperatorie în cazul tulburărilor de articulare a fonemelor vocalice a inclus și metoda grafică a „baloanelor de vorbire” (Ursache, 2012).

„Baloanele de vorbire” (bulele de vorbire ori baloanele sugerate de dialog) sunt convenții grafice folosite cel mai frecvent în cărțile pentru copii, în cărțile cu benzi

desenate sau desene animate, pentru a permite cuvintelor (și mult mai rar, pozelor) să fie înțelese ca reprezentând discursuri, gânduri, intenții sugerate de imagini sau desene.

În opinia susținătorilor metodei maternal-reflective (Durkin, Brzeinsky, Van Uden apud Van Uden, 1977), metodă care folosește suportul scris de învățare a limbajului verbal, copiii cu dizabilități auditive, datorită memoriei dezvoltate pentru formele grafice ale cuvintelor și enunțurilor, pot învăța mult mai ușor înțelesurile scrise cu ajutorul „baloanelor de vorbire”. Astfel, ele pot fi utilizate nu numai pentru a reda grafic cuvintele unui personaj ci și emoțiile, inflexiunile vocale și limbajul nespecificat.

Pornind de la aceste considerații teoretice, demersul nostru terapeutic a constat în:

- prezentarea imaginii profilului vizual, palatogramei, dactilemului, grafemului (literei) corespunzătoare fiecărui fonem vocalic.

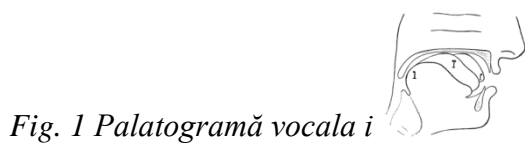

Fig. 1 Palatogramă vocala i

Fig. 2 Dactilem vocala A

Fig. 3 Grafemul (litera) O

- exerciții de pronunție prelungită a vocalelor: **aaaaa...**, **eeeeee...**, **iiiiii...**,

**ooooo....,uuuuu.....,ăăăăă....,îîîîî/â
ââââ.**

Exemplele de exerciții mai jos ilustrate sunt preluate din Ursache (2012)

- exerciții de pronunție scurtă a vocalelor **A, E, I, O, U, Â, Î/Î**
- exerciții de pronunțare scurtă a vocalelor în silabe deschise și inverse:

**Pa pe pi po pu pă pî ap ep ip op up
ăp îp**

**Ba be b i bo bu bă bî ab eb ib ob ub
ăb îb**

**Ma me mi mo mu mă mî am em im
om um ăm îm etc.**

Materialul verbal propus pentru exersarea pronunției fonemelor vocalice, dar și pentru corectarea eventualelor tulburări de articulație, trebuie să fie familiar și însoțit de cât mai multe imagini (Ursache, 2012).

**ac casă apă inel pește pâine
cadou ou**

La fel am procedat și în cazul exersării și consolidării pronunției diftongilor și triftongilor.

Fig. 4 Exemple diftongi

Fig. 5 Exemple triftongi

Cele mai utilizate modalități de antrenare utilizate în etapele de consolidare și automatizare a pronunției fonemelor vocalice au fost: exercițiul, compunerea, povestirea, jocul didactic, jocul de rol, conversația etc. Pentru a-i mobiliza și mai mult pe copii și pentru a le întări

motivația învățării vorbirii corecte, au fost abordate subiecte legate de: familie, prieteni, preferințe sau antipatii, școală, jocuri, mâncare, îmbrăcăminte, gospodărie, mijloace de transport, vreme și anotimpurile anului etc.

„Învățătoarea noastră”

„La doctor”

„În parc”

„Iarna”

Fig. 6 Exemple tipuri de sarcini utilizate în etapa de consolidare și automatizare

În concluzie, față de cele arătate mai sus se impun a fi subliniate două lucruri. Mai întâi, trecerea de la o etapă la alta de corectare se face în funcție de particularitățile fiecărui copil în parte, iar în al doilea rând, demersul terapeutic propus de noi în cuprinsul acestei lucrări, dictat de experiența acumulată în domeniul terapiei specifice de compensare și completat cu o permanentă autoperfecționare în

domeniul educației speciale, poate genera instrumente metodologice utile în abordarea tulburărilor de articulare a fonemelor.

Studiu de caz

Direcția terapeutică propusă prin acest articol este ilustrată printr-un studiu de caz care detaliază problematica cu care se confruntă un copil care prezintă hipoacuzie de percepție neurosenzorială profundă bilaterală, de gen feminin, cu

vârsta de 9 ani, care frecventează activitățile educaționale din cadrul Liceului Tehnologic pentru Deficienți de Auz, Cluj-Napoca.

Instrumente utilizate în evaluare

- Proba de vorbire independentă (Vrasmaș, Mușu, Stănică, 1997)
- Observația directă

Analiza și interpretarea rezultatelor

Proba de vorbire independentă a pus în evidență o performanță scăzută a elevei, pronunția acesteia fiind marcată de o serie de erori: substituiri, omisiuni, distorsiuni, adăugiri. În transmiterea sarcinii a fost nevoie de folosirea limbajului mimico-gestual, dar și a limbajului dactil. În vorbire, eleva folosește cuvinte izolate, cu rol de propoziții.

Tipuri și exemple de erori articulatorii/coarticulatorii identificate:

I. Asimilări

- a). Palatalizare-Labializare: covoruor
- b). Labializari: soare-soară; oul-aoul; struguri-strouguri

II. Alte tipuri de erori în contexte coarticulatorii

- a). Neutralizări: carte-carta; lapte-lapta
- b). Anularea stopului glotal: mel; sane; pan;
- c). Scurtarea vocalică postconsonantică: pomii; puii; crengii; covrigii

III. Tipuri de erori articulatorii identificate

- a) Omisiuni: evantai-evanta_.
- b) Adăugări: zebră-zebrăe; perdea-perdeau

Concluzii

În urma aplicării probei de vorbire independentă și a observațiilor efectuate, s-a constatat o performanță verbală foarte scăzută a elevei L.L.

Deprinderile însușite în cadrul orelor de terapie a limbajului nu se consolidează, datorită comunicării cu ceilalți din jur prin limbaj mimico-gestual. Producțiile verbale sunt reduse numeric și cu un grad scăzut de inteligibilitate. Multitudinea de erori coarticulatorii întâlnite în vorbirea acesteia au accentuat scăderea inteligibilității vorbirii odată cu trecerea timpului, chiar dacă s-a intervenit de timpuriu. Tulburările de articulare a fonemelor sunt rezultatul formării unor reprezentări greșite a propriilor mișcări articulatorii de-a lungul procesului terapeutic, din cauza abilităților perceptiv-auditive deficitare.

În anul școlar 2014-2015, elevei L.L. i-a fost întocmit un **program de intervenție personalizat** pentru corectarea tulburărilor de articulare a fonemelor vocalice identificate. Programul propus pentru corectarea tulburărilor de articulare a fonemelor vocalice a demarat la începutul anului școlar și s-a derulat pe o perioadă de **5 săptămâni**.

Tabel 1. Plan de intervenție personalizată

Domeniul de intervenție	Obiective operaționale	Sarcina de învățare	Resurse materiale	Perioada de timp
Terapia limbajului și comunicării	1. Să-și poziționeze corect organele fonoarticulatorii pentru vorbire.	Exerciții de dezvoltare a mobilității aparatului fonoarticulator și înlăturării nazalizării	Cartonașe cu exerciții de gimnastică fonoarticulatorie (Hărdălău Laura, <i>Gimnastică fonoarticulatorie în imagini</i> - http://jucarii-vorbarete.ro)	29.09-03.10 06.10-.10
	2. Să-și exerseze vocea în registrul normal al vorbirii.	Exerciții de stabilizare a vocii fluctuante		
	3. Să articuleze corect vocalele limbii române.	Exerciții de pronunție prelungită (onomatopee) și de pronunție scurtă a vocalelor, după model și independent, în fața oglinzii.	Oglinda logopedică	13-17.10
			Cartonașe cu imaginea emiterii Auxiliar curricular (Ursache, 2012) Album logopedic Soft logopedic-Tarabostes Oglinda logopedică	20-24.10 27-31.10
	4. Să pronunțe corect diftongii și triftongii.	Exerciții de pronunție a diftongilor și triftongilor în structuri izolate.		
5. Să coarticuleze corect vocale, diftongi și triftongi.	Exerciții de pronunție a diftongilor și triftongilor în cuvinte, propoziții și structuri complexe.	Auxiliar curricular (Ursache, 2012) Oglinda logopedică Auxiliar curricular (Ursache, 2012)		

Demersul corectiv-recuperativ s-a realizat cu ajutorul metodelor generale și specifice în vederea pronunțării corecte a vocalelor, diftongilor și triftongilor. A fost utilizat cu precădere programul terapeutic bazat pe metoda grafică a „baloanelor de vorbire” (Ursache, 2012) iar rezultatele, la finalul programului, au

fost încurajatoare. La proba de vorbire independentă aplicată după parcurgerea programului, rezultatele au fost următoarele:

- eleva a înregistrat doar două erori de pronunție - în cazul vocalei „u” pronunțată ușor nazalizat și vocalei „i”,

- distorsionată în poziție finală în cuvânt;
- au fost consemnate mult mai puține erori în contexte coarticulatorii, eleva însușindu-și regula pronunției lui „i“ final scurt, evitând, în contexte verbale cunoscute, neutralizarea vocalei „e“.
 - eleva a deprins control voluntar în modelarea vocii, evită vocea sacadată, cu precădere atunci când pronunță fonemele vocalice.
 - ca urmare a exercițiilor cu caracter demonstrativ, eleva a înregistrat doar o eroare de scurtare postconsonantică (“ i “ în cazul formelor de plural a substantivelor).
 - s-au semnalat ușoare distorsiuni în pronunția diftongilor și triftongilor (oa, oi,ea, oai, eau).

Concluzie

Antrenarea abilităților articulatorii și coarticulatorii contribuie la creșterea nivelului inteligibilității vorbirii, chiar dacă programul terapeutic a vizat doar componenta segmentală vocalică. În viitor considerăm că extinderea programului terapeutic și pentru componenta segmentală consonantică va asigura atingerea unui nivel conversațional independent elevei.

Bibliografie:

- Anca, M. (2007). *Logopedie*, Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană.
- Anca, M., Hațegan, C. (2008). *Terapia limbajului. O abordare interdisciplinară*, Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană.
- Anca, M. (2001). *Psihopedagogia deficienților de auz*, Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană.
- Avram, A. (coord) (2000). *Antologie fonetică a limbii române*, București: Editura Academiei Române.
- Bălan, N. A. (2009). *Lingvistică generală*, Craiova: Editura Universitaria.
- Bold, V., Oproiu, E., Zisu, F. (2003). *Limba română-fonetică, punctuație, vocabular, morfologie, sintaxă*, București: Editura Educațional A B C.
- Neamțu, G.G. (2008). *Limba romană contemporană-fonetică*, suport de curs universitar, Cluj-Napoca: Facultatea de Litere, UBB.
- Popa, M. (2006). *Comunicarea – aspecte generale și particulare*, București: Editura Paideia.
- Toma, I. (2004). *Limba română contemporană. Fonetică-fonologie, lexicologie*, București: Editura Fundației de mâine.
- Stănică, I., Popa, M., Popovici, D.,V., Rozorea, A., Mușu, I. (1997). *Psihopedagogia specială - Dizabilități senzoriale*, București: Editura Pro Humanitate.
- Ursache, L. (2010). *Modalități de stimulare a abilităților conversative la copiii cu dizabilitate auditivă*, în Revista Școala „V.Pavelcu”, Iași.
- Ursache, L. (2012). *Cartea vocalelor, Auxiliar curricular editat în cadrul Programului de Granturi pentru Dezvoltare Școlară „Modern și eficient în educarea și recuperarea copilului deficient de auz”*, Aplicația „Fereastra spre Europa”, Cluj-Napoca.
- Van Uden, A. (1977). *A word of language for deaf children*, Amsterdam and Lisse: Swets & Zeitlinger.

<http://jucarii-vorbarete.ro/>

¹Profesor psihopedagog, Liceul Tehnologic Special pentru Deficienți de auz, Cluj-Napoca. E-mail: lacrimapelin@yahoo.com